

Гуцол А. М.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

Досліджується концептосфера МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ на тлі німецькомовного дискурсу як ієрархічно-структурований мовний феномен; розглядаються її складові – домени, методом фреймового моделювання встановлюються зв'язки між ними.

Ключові слова: *домен, матримоніальний конфлікт, фрейм.*

Исследуется концептосфера МАТРИМОНИАЛЬНИЙ КОНФЛИКТ на фоне немецкоязычного дискурса как иерархически структурированный языковой феномен; рассматриваются ее составляющие – домены, методом фреймовой моделирования устанавливаются связи между ними.

Ключевые слова: *домен, матримониальный конфликт, фрейм.*

This article deals with the research of conceptual scope MATRIMONIAL CONFLICT on the basis of German-speaking discourse as a hierarchically structured language phenomenon, discusses domains as its components establishing links between them by modeling frame.

Key words: *domain, matrimonial conflict, frame.*

Дослідження будови та сутності мови з точки зору когнітивної лінгвістики активно здійснюються на теренах не лише України, а й усього світу, адже ця галузь мовознавства розглядає функціонування мови як різновид пізнавальної діяльності, що дає змогу виявити та проаналізувати різного роду когнітивні механізми, втілені у мовній формі. Конфліктна інтеракція на сьогодні є об'єктом дослідження науковців з точки зору соціолінгвістики (Д. Лі, Т. Кочман та ін.), психології та психолінгвістики (І. Горелов, К. Седов, Н. Гришина й ін.), а також гендерної (А. Мартинюк) та дискурсивної лінгвістики (О. Фадєєва, І. Фролова та ін.), проте огляд її когнітивних моделей залишається **актуальним**. Особливий інтерес викликає конфронтативна сфера розмовного сімейного дискурсу, а саме його матримоніального різновиду, що презентує спілкування між мовцями зі статусними ролями чоловіка та дружини. **Об'єктом дослідження** в обраному ракурсі стає концептосфера МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ, **предметом** – домени, що входять до її складу, та їх організація. **Матеріалом для дослідження** послуговували 1000 діалогів матримоніального дискурсу, прагматично позначений конфліктною спрямованістю.

Складність та багаторівневість мови як системи проявляється ієрархічністю, яка з ракурсу когнітивної лінгвістики реалізується наступним чином: концепт (конституент парцели, позначений словом або іншою мовною одиницею) → парцела (вузол в рамках домену) → домен (інформаційний вузол в рамках концептосфери) → концептосфера (увесь досліджуваний концептуальний простір) [17, с. 147]. Згідно з цим положенням парцели, виокремлені нами у попередньому дослідженні [3], виступають базою для конструювання **домену** – певної лексико-тематичної групи як «структурованого простору фонових знань, що задається у вигляді класів предметів» [10, с. 406] та «слугує контекстом (фоном) для виділення (профілювання) концепту» [8, с. 21]. Іншими словами, це сукупність знань, необхідна для розуміння концепту, будучи передумовою для оформлення змісту мовного знаку в процесі комунікації і подальшої інтерпретації цього змісту та характеризується певною когнітивною незалежністю. Домен є зв'язною областю концептуалізації, відносно якої характеризується семантична одиниця [18, с. 488]. Аналогом терміну домен у прагматиці, соціолінгвістиці, комунікативній та дискурсивній лінгвістиці, а також у ряді інших дисциплін, є термін «контекст» [9, с. 66], адже дискурс може бути інтерпретований як актуалізація концептів [13, с. 53].

Формування доменів здійснюємо на основі тих парцел, статистичні величини яких суттєво відрізняються від теоретично очікуваних із виявленими певними зв'язками між ними, тобто із зазначеним високим показником критерію χ^2 (вище 3,86) та коефіцієнту взаємної спряженості K . Відтак, у матримоніальному конфліктному дискурсі виокремлюємо такі домени: MENSCH/людина, TÄTIGKEIT/діяльність та UMWELT/оточення.

Не існуючи в мові ізольовано, домени об'єднані між собою певними когнітивними зв'язками, утворюючи **матрицю доменів** (термін Т. Клаузнера і В. Крофта [15], Р. Ленекера [17]) – систему поєднаних між собою доменів в рамках певного дискурсу, на основі яких профілюється цілий ряд концептів. Термін «матриця» у сфері лінгвістики може позначати: а) багатогранність знання; б) багатство способів мовної репрезентації знання; в) варіативність контекстів вживання (багатофункціональність); г) багатозначність одиниці мови на рівні системи. Однак лише у першому випадку правомірно говорити про когнітивну матрицю як систему взаємопов'язаних когнітивних контекстів чи галузей концептуалізації об'єкта [2, с. 47].

Однак матриця, вказуючи на наявність зв'язку між доменами, не виявляє його сили, інтенсивності чи специфіки. В такому випадку варто розглядати домени з точки зору **сітки**, або **мережі** – системи, в якій уся інформація сконцентрована у вузлах і з'єднуючих їх дугах [12, с. 229]. Ці вузли «інтелігентні»: кожен вузол несе інформацію щодо деякої сутності та її місця у мережі [19, с. 106], утворюючи пропозиції – відношення між вузлами [11, с. 193]. Відтак, можна стверджувати, що концептосфера є сіткою доменів, кожен із доменів є сіткою парцел, кожна із парцел є сіткою концептів і кожен концепт є сіткою ознак, що їх характеризують, іншими словами йдеться про «мережі-в-мережах» [6, с. 76].

Як відомо, для роботи з інформацією «необхідні дві основні речі: структурована «база даних» і «процесор», який працює з цією базою. Структурою «бази даних» нашого мислення є концептуальні сітки, а «про-

цесором» – когнітивні операції» [5, с. 359]. Основною одиницею такої «бази даних» є **фрейм** – система концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння будь-якого з них ми повинні розуміти цілісну структуру, в склад якої вони входять [16, с. 111]. Фрейм – це форма організації певного знання, спосіб його схематизації у процесі мислення; це «набір слів, кожне з яких позначає частину чи аспект деякого концептуального чи акціонального цілого» [14, с. 49]. Будучи структурою даних для подання знань про типову ситуацію чи типові властивості об'єкта [7, с. 188], фрейм, разом з тим, розглядається як шлях опису когнітивного контексту, який надає основу та асоціюється з когнітивними категоріями [1, с. 30]. Слот фрейму – це «ментальний простір», сукупність та взаємодія яких розглядається в теорії концептуальної інтеграції [4, с. 86].

У ряді своїх робіт [4; 5; 6] С.А.Жаботинська пропонує розрізнити 5 базових і, в той же час, відносно універсальних типів структур (фреймів), які вважаються елементарними структурами (схемами) мислення в людському мозку: предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний. Незважаючи на свою «простоту», вони здатні передати цілий спектр думок за допомогою різноманітного і почергового їх застосування, адже побутове пізнання оперує саме базовим рівнем, який не потребує спеціальних, теоретичних знань про об'єкт. Об'єднання великої кількості фреймів дає змогу вибудувати фреймову систему (модель) та визначити зв'язки фреймів в рамках цієї системи, що служить для економії проведення дослідження. Таким чином, кожен фрейм можна розглядати як мережу, яка складається із кількох рівнів та відношень, де останні графічно зображені у вигляді дуг / вузлів.

Кожен слот фрейму можна доповнити різноманітною інформацією, яка може стосуватися способів застосування даного фрейму, наслідків цього застосування та дій, які необхідно виконати.

Створення фреймової моделі представлення знань на початковому етапі передбачає попередню класифікацію сутностей предметної області із визначеною ієрархією усіх категорій, що класифікуються. На основі викладеного вище фреймову модель концептуальної сфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ вибудовуємо згідно структури «мережі-в-мережах», виокремлюючи при цьому пропозиції, які маніфестують зовнішні та внутрішні зв'язки. До зовнішніх відносимо зв'язки між доменами в межах досліджуваної концептосфери. Внутрішні зв'язки передаються за допомогою дуг всередині певного домену, тобто йдеться про зв'язки між конститутивними парцелями, де останні, в свою чергу, також схематизуються зв'язками окремих пов'язаних між собою концептів, утворюючи різні фази (рівні) складної мережі.

Досліджений у такий спосіб корпус дозволяє виокремити у межах концептосфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ наступні домени: MENSCH/людина, TÄTIGKEIT/діяльність та UMWELT/оточення, що їх вважаємо когнітивними структурами, в основі яких перебувають категоріальні знання про людину, її діяльність, а також речі навколо неї.

Вказані домени утворюють між собою зовнішні зв'язки на основі предметного (1 локативна схема), акціонального (1 схема стану / процесу) та ідентифікаційного (1 схема класифікації) фреймів. У центрі даної концептуальної сфери знаходиться один із членів сім'ї зі статусними ролями чоловіка або дружини, як суб'єкт матримоніальної конфліктної ситуації.

Схема класифікації: ХТОСЬ-ідентифікатив (**член сім'ї**) є ЩОСЬ-класифікатор (**людина**);

Схема стану / процесу: ХТОСЬ-агенс (**людина**) діє / робить / займається (**діяльність**);

Локативна схема: ХТОСЬ-агенс (**член сім'ї**) є / існує ТАМ (**оточення**).

На основі розглянутих фреймів та усвідомлення деструктивної діяльнісної специфіки конфронтативної інтеракції будуюмо мережу конфліктної інтеракції матримоніального підвиду спілкування, зображену на рисунку 1.

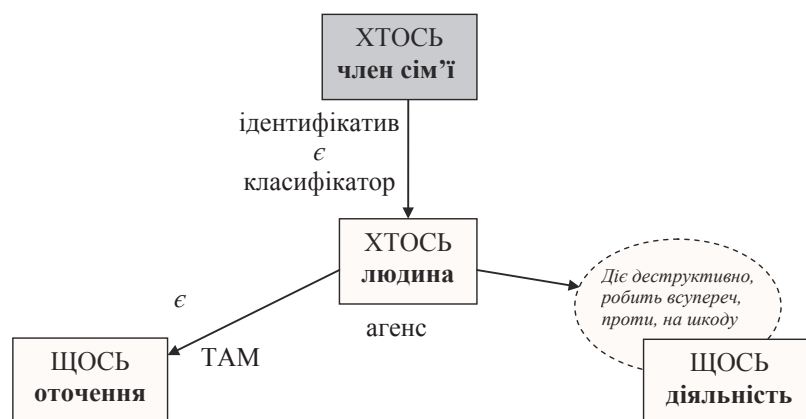

Рис. 1. Мережа концептуальної сфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ

Таким чином, фрейм ЧЛЕН СІМ'Ї класифікується як ЛЮДИНА, а отже наслідуює всі значення цього слота: є там (ОТОЧЕННЯ) та діє, робить, займається (ДІЯЛЬНІСТЬ). Можливість наслідування одними об'єктами ознак інших є досить важливим, адже це дозволяє в різних мережах використовувати однакові фрагменти базових фреймів, вказуючи водночас яку інформацію слот наслідуює від «слота-донора» цієї ж фреймової системи. Будучи однією з інтегральних моделей понятійного апарату, наслідування надає перевагу в ефективності і, що важливіше, облегшує побудову системи фреймів, тому що дана інформація носить декларативний характер, оскільки задається на етапі побудови мережі.

Представлена мережа концептуальної сфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ є відкритою, адже фрейми містять не лише актуальні, але й потенційні елементи, які можуть бути вербалізованими лише на основі конкретного тексту чи дискурсу, відтак збудження кожного вузла сітки призводить до збудження асоціативно пов'язаних із ним концептів. Іншими словами, залежно від ситуації слоти наповнюються певним змістом, адже «ми сприймаємо об'єкти і оперуємо їх концептами несвідомо, не задумуючись про їх характеристику чи складових компонентів, ціле в нашому сприйнятті домінує над його складовими частинами» [2, с. 54].

Оскільки вибірка корпусу даного дослідження проводилась на матеріалі двох німецькомовних дискурсів (художнього та розмовного), перспективним кроком буде схематизація (моделювання) та порівняння розгортання концептуальної сітки окремих доменів концептуальної сфери МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ в цих дискурсах.

Література:

1. Бехта Т. О. Фреймове вираження концептів детективного дискурсу / Т. О. Бехта // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2005. – № 5. – С. 28-34.
2. Болдырев Н. Н. Концептуальная основа языка / Н. Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. Вып. IV. Концептуализация мира в языке : Коллектив. монограф. Москва-Тамбов : Институт языко-знания РАН; Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. – С. 25-77.
3. Гуцол А. М. Лексична наповнюваність конфлікту в художньому та розмовному німецькомовному матримоніальному дискурсі / А. М. Гуцол // Наукові праці Кам'янець-Подільського університету ім. І. Огієнка : Філологічні науки. Вип. 32. – Кам'янець-Подільський : «Аксіома», 2013. – С. 101-104.
4. Жаботинская С. А. Геометрия смысла: концептуальные модели языка и фрактальные формы / С. А. Жаботинская // Первая российская конференция по когнитивной науке. Тезисы докладов. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2004. – С. 85-87.
5. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблемы загалного, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького / Під ред. Альтмана Г., Задорожної І., Мацкуляк Ю. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357-368.
6. Жаботинская С. А. Онтологии для словарей тезаурусов : лингвокогнитивный подход / С. А. Жаботинская // Філологічні трактати. – Сумський ДУ, ХНУ. – 2009. – № 2. – Том 1. – С. 71-87.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С. Кубряковой – М., 1996. – 245 с.
8. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
9. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование : лингвокогнитивный аспект : Монография. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста / Скороходько Э. Ф. – Киев : Наукова думка, 1983. – 218 с.
12. Скрэгг Г. Семантические сети как модели памяти / Г. Скрэгг // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XII. Прикладная лингвистика; пер. с англ. Т. С. Зевахиной. – М., 1983. – С. 228-271.
13. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 2004. – 340 с.
14. Филмор Ч. Дж. Об организации семантической информации в словаре: пер. с англ. / Ч. Дж. Филмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. XXIII: «Когнитивные аспекты языка». – С. 52-92.
15. Clausner T. C. Domains and image schemas / T.C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – No 10/1. – P. 1 – 31.
16. Fillmore Ch. J. Frame semantics / Ch. J. Fillmore // The Linguistic Society of Korea (ed.). Linguistics in the Morning Calm. – Seoul: Hanshin Publishing Co, 1982. – P. 111-137.
17. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / R.W. Langacker– Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. – xi, – 516 p.
18. Langacker R.W. Cognitive grammar. A basic introduction / R.W. Langacker,– New York : Oxford University Press, 2008. – 562 p.
19. Tyler S.A. The said and the unsaid: Mind, meaning, and culture / S.A. Tyler – New York et al. : Academic Press, 1978. – XII, 487 p.